

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ

УДК 341.645:341.311((470+571)+477) DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.19>

Андрій Васильович Войціховський,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра конституційного і міжнародного права;*

 <https://orcid.org/0000-0001-5629-8852>,
e-mail: voitsihovsky@gmail.com;

Олександр Сергійович Бакумов,

*доктор юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра конституційного і міжнародного права;*

 <https://orcid.org/0000-0002-4003-1974>,
e-mail: 1const.law@gmail.com

СПЕЦІАЛЬНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ТРИБУНАЛ ІЗ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ, МІЖНАРОДНА ЮРИСДИКЦІЯ ТА ВИКЛИКИ

Досліджено проблемні питання утворення спеціального міжнародного трибуналу із розслідування злочину агресії росії проти України. Розкрито організаційно-правові зусилля Ради Європи, НАТО, ОБСЄ та ЄС у формуванні міжнародного механізму з притягнення до відповідальності вищого політичного і військового керівництва рф за агресію проти України. Акцентовано увагу на міжнародно-правовому аналізі моделей майбутнього спеціального трибуналу, розкрито його юрисдикцію. Визначено основні виклики для міжнародного співтовариства щодо створення спеціального міжнародного трибуналу з розслідування злочину агресії росії проти України.

Ключові слова: спеціальний міжнародний трибунал, юрисдикція, агресія, Рада Європи, НАТО, ОБСЄ, ЄС, моделі спецтрибуналу.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

З початку повномасштабного збройного вторгнення рф в Україну було зареєстровано понад 80 тис. воєнних злочинів, учинених російськими загарбниками на території нашої держави¹. До цих злочинів

¹ Як покарати росіян за скоєні в Україні воєнні злочини – The Economist // TEXTY.ORG.UA : сайт. 01.05.2023. URL: <https://texty.org.ua/fragments/>

відносять грубі порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права, а саме: напади на цивільних осіб і цивільні об'єкти; цілеспрямовані вбивства; катування та жорстоке поводження із цивільним населенням і військовополоненими; згівалтування та інші форми сексуального насильства; створення «фільтраційних таборів» [1, с. 9–14]; примусове переміщення та видворення громадян України до росії або на окуповані нею території; мародерство; примусова «паспортизація» та призов на військову службу у збройні сили рф громадян України тощо.

Тисячі достовірних повідомлень про російські звірства в Україні вже підтверджені багатьма доказами, які зібтали представники різних міжнародних організацій та інституцій, європейських країн та українські правоохоронні органи. Спільними зусиллями було задокументовано підтвердження численних військових злочинів, санкціонованих вищим російським керівництвом, що є однією із визначальних рис збройного вторгнення рф в Україну. Беззаперечним є той факт, що особисто президент рф володимир путін майже повністю контролює політичні та військові дії росії, а отже, відповідає критерію лідерства держави, вбудованому у визначення злочину агресії [2].

В умовах боротьби за відновлення суверенітету і територіальної цілісності завданням для України та всього цивілізованого світу є притягнення вищого політичного і військового керівництва рф до відповідальності за вчинення злочину агресії, що призвело до воєнних злочинів та інших грубих порушень міжнародного гуманітарного права в Україні.

Актуальність обраної тематики для наукового дослідження полягає в необхідності вироблення аналітичного погляду на наявний міжнародно-правовий механізм притягнення до відповідальності вищого керівництва держави за розв'язану агресивну війну.

Стан дослідження проблеми

Зосереджуючи увагу на рівні наукової розробки цієї проблематики, варто зауважити, що загальним питанням міжнародно-правової відповідальності приділялася значна увага у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних юристів-міжнародників. Серед них слід назвати таких: Р. Аго, М. Антонович, Г. Анцелевич, Г. Аранжіо-Пуїз, М. Баймуратов, Д. Боветт, М. Буроменський, В. Василенко, А. Георгіца, А. Дмитрієв, Н. Дрьоміна, Н. Камінська, Дж. Кроуфорд, Х. Ксу, А. Пеллет, Т. Сироїд, Б. Сігма, А. Тимченко та ін.

Водночас, незважаючи на це, в Україні не існує комплексних міжнародно-правових досліджень, які б охоплювали весь спектр питань, пов'язаних із формуванням ефективної системи міжнародного

кримінального правосуддя для притягнення до відповідальності вищого політичного і військового керівництва рф за вчинення злочину агресії проти України. Такий підхід до його вивчення допоможе визначити особливості створення спеціального міжнародного трибуналу, його моделі діяльності, юрисдикцію і виклики, які постають у зв'язку із цим перед Україною та міжнародною спільнотою.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є спроба проаналізувати міжнародно-правовий механізм притягнення до відповідальності вищого політичного й військового керівництва рф за вчинення злочину агресії проти України. Мета статті досягається через виконання таких *завдань*: з'ясувати можливість наявної системи міжнародного кримінального правосуддя притягнути вище керівництво рф до відповідальності за агресію проти України; розкрити організаційно-правові зусилля України та її союзників і партнерів у створенні спеціального міжнародного трибуналу з розслідування злочину агресії росії проти України; визначити й проаналізувати основні моделі спеціального трибуналу; сформулювати його міжнародну юрисдикцію.

Наукова новизна дослідження

Стаття є однією з перших спроб комплексного дослідження теоретичних і практичних засад наукової ідеї щодо створення спеціального міжнародного трибуналу з розслідування злочину агресії росії проти України і визначення його місця в системі міжнародного кримінального правосуддя.

Виклад основного матеріалу

Нині у світі не існує жодного міжнародного судового органу, який міг би притягнути до відповідальності вище політичне та військово керівництво рф за розв'язану, нічим неспровоковану агресивну війну проти України. Тому українська влада з перших днів повномасштабного російського збройного вторгнення на всіх міжнародних майданчиках доносить ідею необхідності створення відповідного міжнародного механізму для притягнення до відповідальності президента рф володимира путіна та інших відповідальних осіб за вчинення злочину агресії проти України.

Уже 28 лютого 2022 р. представники понад 50-ти українських громадських організацій звернулися до ООН із заявою щодо створення спеціального міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності вищого керівництва росії, яке є відповідальним за розв'язання загарбницької війни з найтяжчими наслідками для народу України¹.

¹ Спеціальний трибунал над путіним та лукашенком: алгоритм створення, можливе покарання... // АРМІЯ INFORM : сайт. 27.01.2023. URL: <https://>

Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба 4 березня 2022 р. презентував на платформі міжнародної неурядової організації Royal Institute of International Affairs (Королівського інституту міжнародних відносин) Декларацію про створення спеціального міжнародного трибуналу із розслідування злочину агресії росії проти України¹. Відомі правники-міжнародники з Європи, Америки та Азії, які підписали документ, заявили, що весь світ має знати про акт агресії, який ініціював президент рф, та про всі «звірства», що він «наказав» вчиняти в Україні².

У своєму зверненні до учасників публічних дебатів «Війна і закон» 5 жовтня 2022 р. Президент України Володимир Зеленський закликав міжнародну спільноту створити спеціальний міжнародний трибунал, щоб покарати за агресію лідерів рф, яких не можуть притягнути до відповідальності інші наявні міжнародні судові інституції³.

7 жовтня 2022 р. Верховна Рада України у своєму Зверненні до ООН, Європейського парламенту, парламентських органів Ради Європи, НАТО, ОБСЄ, ГУАМ і національних парламентів іноземних держав закликала підтримати створення спеціального міжнародного трибуналу з розслідування і притягнення до відповідальності вищого політичного та військового керівництва рф за вчинення злочину агресії проти України, який матиме юрисдикцію щодо осіб, котрі безпосередньо керують політичними чи військовими діями рф, повноваження видавати міжнародні ордери на арешт і не буде обмеженням імунітетом посадових осіб рф, а також матиме юрисдикцію щодо подій збройної агресії рф проти України, починаючи з лютого 2014 р.⁴

armyinform.com.ua/2023/01/27/speczialnyj-trybunal-nad-putinym-i-lukashenkom-algorytm-stvorennya-mozhlyve-pokarannya/ (дата звернення: 13.07.2023).

¹ Там само.

² Там само.

³ Маємо створити спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України – звернення Президента Володимира Зеленського до учасників публічних дебатів «Війна і закон» у Парижі // Президент України : офіц. сайт. 05.10.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mayemo-stvoriti-specialnij-tribunal-shodo-zlochynu-agresiyi-78285> (дата звернення: 13.07.2023).

⁴ Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів іноземних держав стосовно створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України : постанова Верховної Ради України від 07.10.2022 № 2663-IX // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2663-20> (дата звернення: 13.07.2023).

У своїй спільній заяві учасники коаліції зі створення спеціального міжнародного трибуналу для росії 9 травня 2023 р. зазначили, що особи, відповідальні за вчинення злочину агресії проти України, не повинні залишитися безкарними і закликали міжнародну спільноту підтримати зусилля щодо створення відповідного належного механізму кримінального правосуддя¹.

Водночас ідею створення спецтрибуналу для притягнення до відповідальності вищого керівництва РФ за злочин агресії проти України підтримали такі країни, як Великобританія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Греція, Італія, Канада, Нідерланди, Німеччина, Туреччина, Франція, Чехія тощо, а також впливові міжнародні міжурядові організації.

27 квітня 2022 р. Парламентська асамблея Ради Європи (далі – ПАРЄ) підтримала Резолюцію 2433(2022) «Наслідки продовження агресії Російської Федерації проти України: роль і відповідь Ради Європи», у якій підтверджує, що агресія РФ проти України є серйозним порушенням міжнародного права, тим самим закликала терміново створити міжнародний трибунал для розслідування і притягнення до відповідальності винних осіб².

Згодом, 26 січня 2023 р., ПАРЄ ухвалила Резолюцію 2482(2023) «Правові та правозахисні аспекти агресії Російської Федерації проти України», в якій було зазначено, що нині не існує міжнародного кримінального трибуналу, компетентного переслідувати та притягнути до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочину агресії проти України, тому ПАРЄ ще раз закликає «створити спеціальний міжнародний кримінальний трибунал із розслідування злочину агресії проти України, який має бути схвалений і підтриманий якомога більшою кількістю держав і міжнародних організацій, зокрема Генеральною Асамблеєю ООН»³.

¹ Спільна заява стосовно зусиль зі створення трибуналу щодо злочину агресії проти України // Президент України : офіц. сайт. 09.05.2023. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-stosovno-zusil-zi-stvorenniya-tribunalu-shodo-z-82785> (дата звернення: 13.07.2023).

² Consequences of the Russian Federation's continued aggression against Ukraine: role and response of the Council of Europe : Resolution of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe dated 27.04.2022 No. 2433(2022) // Parliamentary Assembly : офіц. сайт. URL: <https://pace.coe.int/en/files/30017/html> (дата звернення: 13.07.2023).

³ Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine : Resolution of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe dated 26.01.2023 No. 2482(2023) // Parliamentary Assembly : офіц. сайт. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31620/html> (дата звернення: 13.07.2023).

У статті 7 Резолюції 2482(2023) були сформувані вимоги, які ПАРС висуває до майбутнього спеціального міжнародного трибуналу:

- юрисдикція має обмежуватися злочином агресії, вчиненим проти України, і поширюватися *ratione temporis* на агресію, розпочату рф у лютому 2014 р.; юрисдикція має включати в себе визначення ролі й співучасті лідерів республіки білорусь в агресивній війні проти України;

- статут має містити визначення злочину агресії відповідно до ст. 8-bis Статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) та міжнародного звичаєвого права;

- статут має чітко зазначати, що особисті імунітети не будуть застосовуватися до державних посадовців, які обіймають посади, відповідно до практики інших міжнародних кримінальних трибуналів і що функціональні імунітети в будь-якому разі не будуть застосовуватися до злочину агресії;

- статут має містити перелік прав обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, а також посилання на принципи законності та *non bis in idem* відповідно до міжнародного права, прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у тлумаченні Європейського суду з прав людини;

- його роль має доповнювати юрисдикцію МКС і жодним чином не обмежувати та не впливати на здійснення останнім юрисдикції щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та можливого геноциду, вчиненого в контексті агресії, що триває, та його юрисдикції в цілому; спеціальний міжнародний трибунал і МКС повинні домовитися про практичні та правові питання, такі як обмін доказами, тримання підозрюваних під вартою, розробка загальних програм захисту свідків і послідовність судових процесів над особами, переслідуваними обома судами;

- місцерозташування має бути встановлено в Гаазі (Нідерланди) з метою забезпечення взаємодоповнюваності та співпраці з МКС та іншими міжнародними судами та установами;

- держави та міжнародні організації, які підтримують спеціальний міжнародний трибунал, повинні надати йому необхідні людські та фінансові ресурси, забезпечивши його повну незалежність та ефективне оперативне функціонування¹.

¹ Там само.

Ухваливши резолюції 2433(2022)¹ і 2482(2023)² ПАРС очолила міжнародну ініціативу щодо створення спеціального міжнародного трибуналу з розслідування злочину агресії росії проти України та закликала держав – членів Ради Європи відігравати активну роль у цьому процесі.

Парламентська асамблея НАТО 21 листопада 2022 р. схвалила два документи: Резолюцію 478 «Війна Росії проти України: економічні наслідки та реакція»³ і Резолюцію 479 «Постмадриський Саміт НАТО: відповідь у нову стратегічну епоху»⁴, які засудили РФ за розв'язану нею невинуватену і жорстоку повномасштабну агресивну війну проти України. Водночас Асамблея рекомендує державам – членам НАТО вжити необхідних колективних дій для притягнення російського керівництва до відповідальності за вчинені ними військові злочини, зокрема шляхом утворення спеціального міжнародного трибуналу для переслідування злочину агресії проти України⁵.

Із 24 лютого 2022 р. суттєву політичну, фінансову, гуманітарну та військову підтримку Україні надає Європейський Союз. Офіційні

¹ Consequences of the Russian Federation's continued aggression against Ukraine: role and response of the Council of Europe : Resolution of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe dated 27.04.2022 No. 2433(2022) // Parliamentary Assembly : офіц. сайт. URL: <https://pace.coe.int/en/files/30017/html> (дата звернення: 13.07.2023).

² Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine : Resolution of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe dated 26.01.2023 No. 2482(2023) // Parliamentary Assembly : офіц. сайт. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31620/html> (дата звернення: 13.07.2023).

³ Russia's war on Ukraine: economic consequences and responses : Resolution of the NATO Parliamentary Assembly dated 21.11.2022 No. 478 // NATO Parliamentary Assembly : офіц. сайт. URL: <https://www.nato-pa.int/document/resolution-478-russias-war-ukraine-economic-consequences-and-responses> (дата звернення: 13.07.2023).

⁴ NATO Post-Madrid summit: fit for purpose in the new strategic era : Resolution of the NATO Parliamentary Assembly dated 21.11.2022 No. 479 // NATO Parliamentary Assembly : офіц. сайт. URL: <https://www.nato-pa.int/document/resolution-479-nato-post-madrid> (дата звернення: 13.07.2023).

⁵ Russia's war on Ukraine: economic consequences and responses : Resolution of the NATO Parliamentary Assembly dated 21.11.2022 No. 478 // NATO Parliamentary Assembly : офіц. сайт. URL: <https://www.nato-pa.int/document/resolution-478-russias-war-ukraine-economic-consequences-and-responses> (дата звернення: 13.07.2023); NATO Post-Madrid summit: fit for purpose in the new strategic era : Resolution of the NATO Parliamentary Assembly dated 21.11.2022 No. 479 // NATO Parliamentary Assembly : офіц. сайт. URL: <https://www.nato-pa.int/document/resolution-479-nato-post-madrid> (дата звернення: 13.07.2023).

представники Євросоюзу постійно наголошують, що злочини, які російська армія та окупаційна влада вчиняють на території України, не залишаються без покарання, а винні особи, враховуючи вище політичне та військове керівництво рф, будуть притягнуті до відповідальності.

19 січня 2023 р. Європейський парламент ухвалив Резолюцію 2022/3017(RSP) щодо створення міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності всіх винних у злочині агресії проти України¹, в якій наголошується, що «європейські інституції та держави-члени повинні терміново взяти на себе ініціативу у створенні спеціального додаткового трибуналу для засудження злочину агресії проти України, вчиненого політичним і військовим керівництвом Рф та її союзників, починаючи з лютого 2014 р.; трибунал має бути створений на основі міжнародної угоди між державами-однорумцями за підтримки Генеральної Асамблеї ООН; має доповнити зусилля МКС та його прокурора з розслідування звинувачень у вчиненні в Україні злочину геноциду, військових злочинів та злочинів проти людяності, а також має тісно співпрацювати з МКС і базуватись у Гаазі»².

Європарламент переконаний, що створення спецтрибуналу буде чітким сигналом російському суспільству та міжнародній спільноті, що президента рф володимира путіна та російське військово-політичне керівництво потрібно притягти до відповідальності за злочини, вчинені в Україні, і це послужить сигналом російській політичній і бізнес-еліті, що повернення рф до «звичайних справ» із Заходом неможливе під керівництвом володимира путіна³.

На 30-й сесії Парламентської асамблеї ОБСЄ (30 червня – 4 липня 2023 р.) була прийнята Ванкуверська декларація, в якій держави-члени засудили агресивну війну рф проти України і заявили про «підтримку зусиль щодо створення спеціального міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності російських посадовців, відповідальних за злочин агресії проти України»⁴.

¹ Joint motion for a resolution on the establishment of a tribunal on the crime of aggression against Ukraine : Resolution of the European Parliament dated 18.01.2023 No. 2022/3017(RSP) // European Parliament : офіц. сайт. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2023-0063_EN.html (дата звернення: 13.07.2023).

² Там само.

³ Joint motion for a resolution on the establishment of a tribunal on the crime of aggression against Ukraine : Resolution of the European Parliament dated 18.01.2023 No. 2022/3017(RSP) // European Parliament : офіц. сайт. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2023-0063_EN.html (дата звернення: 13.07.2023).

⁴ Vancouver declaration of the OSCE Parliamentary Assembly dated 30.06.-04.07.2023 AS(23)DE // OSCE PA : офіц. сайт. URL: <https://>

Варто зауважити, що з метою створення спеціального міжнародного трибуналу Україна спільно з міжнародними партнерами здійснює роботу з розробки відповідного проекту резолюції Генеральної Асамблеї ООН. Насамперед це стосується механізму формування спецтрибуналу шляхом підписання низкою держав-партнерів відповідного міждержавного договору. При цьому для держав, що не є засновниками спецтрибуналу, залишиться можливість підтримувати його діяльність і визнавати його рішення¹.

Для розробки моделі спеціального міжнародного трибуналу з осені 2022 р. українською стороною була створена координаційна група, до якої сьогодні вже входить 38 країн (країни Європи, США, Канада, Австралія та ін.)².

Президент України Володимир Зеленський у своєму зверненні на міжнародній конференції United for Justice зауважив, що Генеральна Асамблея ООН повинна ухвалити розроблений українською стороною проект резолюції щодо створення спеціального міжнародного трибуналу з розслідування злочину агресії росії проти України. На його переконання, принцип верховенства права крізь призму міжнародного права буде реалізований, якщо президент рф та інше вище керівництво отримають реальні покарання за всі злочини, вчинені в Україні³.

Переговори щодо юридичної моделі спеціального міжнародного трибуналу з розслідування злочину агресії росії проти України тривають і понині, однак з упевненістю можна сказати, що створення нового органу – Міжнародного центру судового розслідування за злочин агресії проти України (далі – ІСРА) – засвідчило, що такий трибунал обов'язково буде.

ІСРА розпочав свою роботу 3 червня 2023 р. і був розташований у штаб-квартирі Агентства Європейського Союзу з питань

www.oscepa.org/en/meetings/annual-sessions/previous-annual-session (дата звернення: 13.07.2023).

¹ У Зеленського обговорили проект резолюції Генеральної Асамблеї ООН про спецтрибунал для Росії // УНІАН : сайт. 13.06.2023. URL: <https://www.unian.ua/politics/u-zelenskogo-obgovorili-proekt-rezolyuciji-genasambleji-oon-pro-spectribunal-dlya-rosiji-12292437.html> (дата звернення: 13.07.2023).

² Створення спецтрибуналу для Росії підтримали 38 держав – ОП // УНІАН : сайт. 05.06.2023. URL: <https://www.unian.ua/world/stvorennnya-spectribunalu-dlya-rosiji-pidtrimali-38-derzhav-op-12282684.html> (дата звернення: 13.07.2023).

³ Зеленський наполягає на ухваленні резолюції Генасамблеї ООН на підтримку спецтрибуналу // Українська правда : сайт. 03.03.2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/3/7391931/> (дата звернення: 13.07.2023).

співробітництва у сфері кримінальної юстиції (Євроюсту) у Гаазі¹. Він є унікальним судовим центром для підтримки національних розслідувань злочину агресії, пов'язаного з війною в Україні. Завдяки ІСПА незалежні прокурори з різних країн можуть щодня працювати разом в одному місці, швидко й ефективно обмінюватися доказами та погоджувати спільну стратегію розслідування і обвинувачення.

Робота ІСПА має важливе значення для підготовки до майбутніх судових процесів у національних і міжнародних судах, враховуючи можливий спеціальний міжнародний трибунал із розслідування злочину агресії росії проти України².

Зауважимо, що заснований у 1998 р. МКС уповноважений переслідувати тяжкі міжнародні злочини – геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [3, с. 363–365]. Однак МКС не може притягнути до відповідальності вище політичне та військове керівництво росії за злочин агресії проти України через відсутність у нього відповідної юрисдикції, оскільки рф не ратифікувала Римський статут і Кампальські поправки до нього [4, с. 7–9].

Зважаючи на той факт, що рф не визнає юрисдикцію МКС, то щодо неї не може бути здійснено розслідування злочину агресії. Адже розслідування за ст. 8-bis Римського статуту, яка закріплює злочин агресії, може бути здійснене тільки щодо країни, яка ратифікувала Римський статут (з усіма поправками до нього), або якщо питання розслідування злочину агресії ініціювала сама Рада безпеки ООН. Однак із високою ймовірністю можна стверджувати, що відповідне питання рф як постійним членом Ради Безпеки ООН буде ветоване³.

Вбачається, що МКС залишиться головним міжнародним судовим органом із розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочинів геноциду. Створення спеціального міжнародного трибуналу з розслідування злочину агресії росії проти України жодним

¹ Международный центр судебного преследования за преступление агрессии против Украины начал свою работу // EU NEIGHBOURSEAST : сайт. 05.07.2023. URL: <https://euneighbourseast.eu/ru/news/latest-news/mezhdunarodnyj-czentr-sudebnogo-presledovaniya-za-prestuplenie-agressii-protiv-ukrainy-nachal-svoyu-rabotu/> (дата звернення: 13.07.2023).

² International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine // European Union Agency for Criminal Justice Cooperation (EUROJUST) : офіц. сайт. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/international-centre-for-the-prosecution-of-the-crime-of-aggression-against-ukraine> (дата звернення: 13.07.2023).

³ Кориневич А., Мочульська А. Україна: чому спеціальний трибунал є вирішальним // Юридична Газета online : сайт. 09.11.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/ukrayina-chomu-specialniy-tribunal-e-virishalnim-.html> (дата звернення: 13.07.2023).

чином не завадить розслідуванню МКС злочинів, учинених в Україні. Видається, що спецтрибунал лише доповнить зусилля МКС щодо розслідування та судового переслідування вищого керівництва рф за злочин агресії проти України.

Поки тривають дискусії щодо створення спеціального міжнародного трибуналу, дуже важливо на цьому етапі забезпечити належний захист відповідних доказів, а також можливість розпочати розслідування в екстреному порядку, тому й було вирішено створити ІСПРА.

За результатами практичних дискусій із союзниками і партнерами України було розроблено три моделі спеціального міжнародного трибуналу із розслідування злочину агресії росії проти України¹:

1) спеціальний міжнародний трибунал на основі міжнародної угоди України з ООН з ухваленням відповідної резолюції Генеральною Асамблеєю ООН;

2) спеціальний міжнародний трибунал на основі багатостороннього відкритого міжнародного договору між державами цивілізованого світу;

3) спеціальний міжнародний трибунал як суд, діяльність якого буде відповідати українському праву та юрисдикції (тобто буде частиною судової системи України) із частковим залученням у його діяльність міжнародного елемента (міжнародні судді та прокурори, місцезнаходження в Європі, міжнародна підтримка тощо) [5, с. 81].

Швейцарський депутат ПАРС Дамієн Котье, який готував ключову для спеціального міжнародного трибуналу Резолюцію 2482(2023) «Правові та правозахисні аспекти агресії Російської Федерації проти України» від 26 січня 2023 р.², наголосив на важливості створення «повністю міжнародного трибуналу». Оскільки такі трибунали, на думку Міжнародного суду ООН у справі між Бельгією та Демократичною Республікою Конго, можуть притягти до відповідальності лідерів держав, які захищені посадовим імунітетом. Тому важливо, щоб спецтрибунал, створюваний насамперед для переслідування перших осіб держави-агресора, мав міжнародний характер³.

¹ Трибунал для Путіна. В ОП розробили три моделі засудження РФ // Українські новини : сайт. 06.02.2023. URL: <https://ukranews.com/ua/news/913341-trybunal-dlya-putina-v-op-rozrobyly-try-modeli-zasudzhennya-rf> (дата звернення: 13.07.2023).

² Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine : Resolution of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe dated 26.01.2023 No. 2482(2023) // Parliamentary Assembly : офіц. сайт. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31620/html> (дата звернення: 13.07.2023).

³ Як Україна наближає створення трибуналу, що засудить Путіна&Ко // ZN,UA : сайт. 02.02.2023. URL: <https://zn.ua/ukr/international/jak-ukrajina->

Українська сторона поділяє варіант створення спеціального міжнародного трибуналу за підтримки чи навіть під егідою ООН, що є головною міжнародною міжурядовою організацією, відповідальною за міжнародний мир та безпеку. Схвалення ООН відповідного рішення дозволить забезпечити спецтрибуналу міжнародний характер його діяльності. І хоча Рада Безпеки ООН через вірогідне вето РФ не зможе ухвалити рішення щодо створення такого трибуналу, Генеральна Асамблея ООН, де Україна вже здобувала важливі дипломатичні перемоги, зможе надати відповідну підтримку [6, с. 408; 7, с. 159]. А ще, як демонструє міжнародна практика створення Надзвичайних палат у судах Камбоджі, Генеральна Асамблея ООН може залучити до процесу створення спецтрибуналу Генерального секретаря ООН.

Ідеальним варіантом для України також убачається підписання міжнародного договору між Україною та ООН щодо створення спеціального міжнародного трибуналу, відкритого до приєднання для всіх держав світу. Таким чином, Україна зможе провести регіональні міжнародні саміти чи конференції, де наші союзники і партнери ухвалить рішення про приєднання до цього міжнародного договору. Вважатиметься, що такий спецтрибунал представлятиме волю міжнародної спільноти для притягнення до відповідальності вищого політичного і військового керівництва росії за вчинення злочину агресії в Україні¹.

Незважаючи на те, що ідея набуття спеціальним міжнародним трибуналом міжнародного характеру набула широкої підтримки в Європарламенті і ПАРЕ, у січні 2023 р. міністр закордонних справ Німеччини Анналена Бербок заявила про можливість створення «гібридного» трибуналу як альтернативного варіанту, «юрисдикція якого походила б з українського права»².

Щодо третьої моделі створення спеціального міжнародного трибуналу як суду, що працюватиме на основі українського права та юрисдикції, існують суттєві застереження щодо можливості притягнення ним до відповідальності вищого керівництва іноземних держав, оскільки такий суд лише частково буде мати міжнародний характер. У будь-якому разі, якщо «гібридний» трибунал і може долати посадовий імунітет, його юрисдикція має виходити насамперед із міжнародного договору, укладеного з ООН, а не з українського закону, як пропонується. Тільки за такою умовою спеціальний міжнародний трибунал вважатиметься створеним відповідно до норм міжнародного права, що дозволить йому притягти до відповідальності

nablizhaje-stvorennya-tribunalu-shcho-zasudit-putinako-.html (дата звернення: 13.07.2023).

¹ Там само.

² Там само.

президента рф володимира путіна та інших посадових осіб, винних у вчиненні злочину агресії в Україні.

Крім того, «гібридний» варіант спеціального міжнародного трибуналу є проблемним з погляду вимог Конституції України. Важко не погодитися з тим, що заборона на створення «надзвичайних та особливих судів», яка міститься у ст. 125 Конституції України, поширюється й на «гібридні» міжнародні трибунали¹. Із цього приводу у п. 2.1 свого Висновку у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 11 липня 2001 р. № 3-в/2001 Конституційний Суд України зауважив, що в цій нормі йдеться про національні суди, «створені для підміни звичайних судів, які належним чином не дотримуються встановлених законом процедур»². Окрім того, існують й інші суттєві конституційні перепони, зокрема згідно зі ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII суддею в Україні може бути лише громадянин України³. Тому іноземні судді не можуть бути залучені до роботи «гібридного» спецтрибуналу.

Вбачається, що саме ці фактори можуть обмежити як неупередженість спеціального міжнародного трибуналу в очах цивілізованого світу, так і знизити його значущість і значно обмежити кількість держав, які приєднуються до нього та визнають його юрисдикцію. Через ці недоліки пропозиція щодо створення «гібридного» трибуналу не отримала широкої підтримки в Україні та її союзників і партнерів.

Отже, для притягнення до відповідальності російського вищого політичного і військового керівництва нашої держави вкрай важливо відстояти повністю міжнародний формат спеціального трибуналу з розслідування злочину агресії росії проти України, який буде створений на основі міжнародного договору з ООН. Це найкращий сценарій, який дозволить забезпечити максимальну підтримку спеціального міжнародного трибуналу у світі.

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 13.07.2023).

² Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) : Висновок Конституційного суду України від 11.07.2001 № 3-в/2001 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01> (дата звернення: 13.07.2023).

³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 13.07.2023).

Висновки

Підсумовуючи викладене, слід зауважити, що спеціальний міжнародний трибунал із розслідування злочину агресії росії проти України стане дієвим і справедливим засобом покарання вищого політичного і військового керівництва рф за розв'язання нічим неспровокованої агресивної війни.

Створення спеціального міжнародного трибуналу стане ефективним механізмом для дослідження та документування порушень міжнародного права, прав людини й міжнародного гуманітарного права, вчинених росією на території України, із визначенням відповідальних осіб; компенсації постраждалим і відновлення справедливості для українського народу від російського повномасштабного збройного нападу; стримування агресивних та дестабілізуючих дій рф, яка порушує суверенітет і територіальну цілісність України. Водночас створення спецтрибуналу матиме вплив на запобігання повторенню подібних злочинів, безкарності та встановленню прецеденту для подібних ситуацій у майбутньому; відіграватиме важливу роль у зміцненні міжнародного права та норм, особливо в контексті збройних конфліктів та агресії між державами; сприятиме відновленню довіри та стабільності в регіоні і в усьому світі, а також засвідчить солідарність міжнародної спільноти з Україною в її боротьбі за відновлення суверенітету і територіальної цілісності.

Україна розраховує, що країни цивілізованого світу підтримають ідею створення спеціального міжнародного трибуналу з розслідування злочину агресії росії проти України, який може притягнути до відповідальності особисто президента росії володимира путіна і наближених до нього осіб, відповідальних за вчинення злочину агресії.

Список бібліографічних посилань: **1.** Войціховський А. В. «Фільтраційні табори» на окупованих територіях України як грубе порушення прав людини // Ретроспектива військової агресії рф в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 22–23 черв. 2023 р.) / Служба безпеки України, Ін-т підготовки юрид. кадрів для Служби безпеки України Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. Київ : Алерта, 2023. С. 9–14. **2.** McDougall C. The Imperative of Prosecuting Crimes of Aggression Committed against Ukraine. *Journal of Conflict & Security Law*. 2023. Vol. 28, Iss. 2. Pp. 203–230. DOI: <https://doi.org/10.1093/jcsl/krad004>. **3.** Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харків : ХНУВС, 2020. 544 с. **4.** Tchobo D. L. R. Russia's Invasion of Ukraine: Creating a Special Tribunal for the Crime of Aggression Would be a Danger to the Future of International Criminal Law. *SSRN Electronic Journal*. 2022. Vol. 3. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4078759>. **5.** Jusufaj E. Tribunal for the Russian aggression in Ukraine: the need for accountability. *Interdisciplinary Journal of Research and Development*. 2023. Vol. 10, No. 21.

Рр. 75–84. DOI: <https://doi.org/10.56345/ijrdv10n111>. 6. Мішук І. В., Киричук Б. С. Агресія Російської Федерації проти України: актуальні питання щодо створення спеціального міжнародного трибуналу та розробки дієвого механізму компенсації за злочини проти миру та безпеки людства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 403–410. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.70>. 7. Smith E., Klinkner M. *Mass Graves, truth and justice. Interdisciplinary perspectives on the investigation of mass graves*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd, 2023. 186 p.

Надійшла до редколегії 28.07.2023

Прийнята до опублікування 24.08.2023

Voitsikhovskyi A. V., Bakumov O. S. Special International Tribunal on the investigation of the russian aggression against Ukraine: legal analysis, international jurisdiction and challenges

The article is one of the first attempts to provide a comprehensive study of the theoretical and practical foundations for the scientific idea of establishing a Special International Tribunal on investigation of the russian aggression against Ukraine and determining its place in the system of international criminal justice.

The problematic issues of establishing a Special International Tribunal to investigate the russian aggression against Ukraine have been studied. The organisational and legal efforts of the Council of Europe, NATO, OSCE and the EU in creating an international mechanism to bring the top political and military leadership of russia to justice for its aggression against Ukraine have been revealed. The attention is focused on the international legal analysis of the models for the future special tribunal, as well as its jurisdiction. The main challenges for the international community in establishing a special international tribunal to investigate the russian aggression against Ukraine are identified.

It has been noted that the establishment of a Special International Tribunal to investigate the crime of russian aggression against Ukraine should become an effective mechanism for investigating and documenting violations of International Human Rights Law and International Humanitarian Law committed by russia on the territory of Ukraine with the identification of those responsible; compensation for victims and restoration of justice for the Ukrainian people from russia's full-scale armed attack; deterrence of aggressive and destabilising actions of the russian federation, which violates the sovereignty and territorial integrity of Ukraine. At the same time, the establishment of a Special Tribunal will have an impact on preventing the recurrence of such crimes, impunity and setting a precedent for similar situations in the future; it will also play an important role in strengthening international law and norms, especially in the context of armed conflicts and aggression between states; as well as it will contribute to the restoration of confidence and stability in the region and around the world, and demonstrate the solidarity of the international community with Ukraine in its struggle to restore its sovereignty and territorial integrity.

Key words: Special International Tribunal, jurisdiction, aggression, Council of Europe, NATO, OSCE, EU, models of special tribunals.

